

Мариуц И. А.

ЭКСПЕРТИЗА ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: ПОДХОД УКРАИНСКИХ И ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

В статье рассматривается вопрос экспертной оценки учебников по иностранному языку отечественными и зарубежными учеными, определение ее критериев, выделение требований к их языковому содержанию. Изучены взгляды отечественных и зарубежных специалистов на написание школьных учебников по иностранному языку. Приведен ряд критериев экспертной оценки школьного учебника с позиции различных подходов.

Ключевые слова: учебник по иностранному языку, экспертная оценка, компетентностный подход.

Mariuts I.

FOREIGN LANGUAGE TEXTBOOK EVALUATION: UKRAINIAN AND INTERNATIONAL SCHOLARS' APPROACHES

Evaluation issue of foreign language textbooks by national and international scholars, description of its criteria, allocation of requirements for their linguistic content are analyzed in the article. The views of the Ukrainian and foreign specialists of foreign language school textbooks writing have been studied. A number of criteria to the school textbook evaluation from the position of different approaches are given.

Keywords: foreign language textbook, expert evaluation, competency approach.

УДК 37.013.016

ВІДОБРАЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛЮДИНИ В АВТОРСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ З БІОЛОГІЇ

Н. Ю. Матяш,

кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник

відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти,

Інститут педагогіки НАПН України,

e-mail: matyash_2@ukr.net

У статті порушено проблему реалізації компетентнісного підходу до вивчення людини в авторських підручниках з біології. *Схарактеризовано* методичні можливості авторських підручників з біології людини щодо формування предметної компетентності з урахуванням її компонентів (знанневого, діяльнісного та ціннісного) у поєднанні з такими ключовими компетентностями: уміння вчитися упродовж життя; комунікативна (спілкування рідною/державною мовою та іноземними мовами); здоров'язбережувальна, або соціальна компетентність для здоров'я і добробуту; екологічна (екологічна безпека та сталий розвиток); громадянська відповідальність. *Обґрунтовано* потенціал авторських підручників з біології щодо застосування компетентнісного підходу до вивчення людини в умовах реалізації концепції «Нова українська школа: основи Стандарту освіти».

Ключові слова: вивчення людини; підручник з біології; компетентнісний підхід; ключові компетентності; предметна компетентність.

Постановка проблеми. В українській освіті набирають темпів підходи до реалізації концепції «Нова українська школа: основи Стандарту освіти». Цей документ має на меті підвищити якість освіти, в основі якої мають бути

закладені не лише знання, а й уміння їх застосовувати, оволодіння життєвими навичками, різними способами пізнавальної діяльності.

Одним із основоположних завдань освіти є реалізація компетентнісного підходу до навчання. У документі «Нова українська школа: основи Стандарту освіти» зазначено, що «компетентнісний підхід – це місток, який поєднує школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною життя» [9, с. 10]. Відповідно до концепції «Нова українська школа: основи стандарту», ми перебуваємо на етапі інтенсивного перегляду змісту освіти в цілому і змісту біологічної освіти у тому числі на засадах компетентнісного підходу до навчання. У вітчизняній шкільній біологічній освіті існує суперечність між формуванням ключових і предметної компетентностей, з одного боку, та ступенем висвітлення їх і упровадження в навчальних і методичних посібниках для загальноосвітніх навчальних закладів – з іншого. На основі практичного досвіду варто зазначити, що шкільний підручник як засіб навчання має неабиякий методичний потенціал щодо реалізації компетентнісного підходу до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних учених в галузі підручникотворення з біології людини представлено на основі досліджень М. Шабатура, Н. Матяш, В. Мотузний, Л. Горяна, Л. Барна, Т. Гладюк, Г. Жирська, Н. Міщук, А. Степанюк, С. Страшко та інших науковців. Проте зазначимо, що відображення компетентнісного підходу до вивчення людини в шкільних підручниках з біології розкрито недостатньо. Це питання в методиці навчання біології розглядається Л. Ващенко [4], Н. Матяш [8] та ін. вченими.

Підручники з біології в цілому і біології людини зокрема постійно вдосконалюються. Основою їх удосконалення виявився й компетентнісний підхід до конструювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті питання відображення компетентнісного підходу до вивчення людини в авторських підручниках з біології.

Виклад основного матеріалу. Створення компетентнісно орієнтованого підручника є підставою для формування в учнів предметної та ключових компетентностей. Утім предметна компетентність має бути тісно поєднана з ключовими компетентностями. У документі «Нова українська школа: основи Стандарту освіти» наведено 10 ключових компетентностей: 1) спілкування рідною/державною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності у природничих науках і технологіях; 5) інформаційно-цифрова компетентність; 6) уміння вчитися впродовж життя; 7) соціальна компетентність для здоров'я та добробуту; 8) компетентності для демократичного громадянства; 9) ініціативність і підприємливість; 10) обізнаність та самовираження у сфері культури.

З цього переліку соціальна компетентність для здоров'я і добробуту та компетентність у природничих науках і технологіях дотичні до змісту біології людини безпосередньо, а решта – опосередковано.

Дослідники питання формування в учнів предметної компетентності дотримуються думки щодо врахування її структурних компонентів (знаннєвого,

діяльнісного та ціннісного) [5]. В авторських підручниках з біології людини («Біологія, 9 клас» (2009) [2] і «Біологія, 8 клас» (2016) [3]) вони відображені у змісті, вираженому через різні види текстів – основний, пояснювальний та додатковий.

Знаннєвий компонент предметної компетентності спрямовано на забезпечення учнів:

- не лише *фактологічними знаннями* про будову і функції організму людини, його фізіологічних систем і окремих органів, а й розумінням умов протікання фізіологічних процесів, які часто залежать від ставлення людини до свого організму;

- *знаннями* про біосоціальну сутність людини, її місце в природі та суспільстві; про те, що людина, з одного боку, є об'єктом живої природи, а з другого – соціальною істотою, тому її життя підпорядковується як біологічним, так і соціальним законам; про людину як особистість, становлення якої розкривається з урахуванням не лише біологічних, але й соціальних основ розвитку мови, абстрактного мислення;

- *розумінням* гомеостатичності організму людини як біосистеми, здатної протистояти будь-яким змінам і зберігати відносну сталість свого внутрішнього середовища; того, що механізми гомеостазу організму людини забезпечуються взаємодією найважливіших регуляторних систем – нервової, ендокринної та імунної; відкритості організму людини як біосистеми, здатної до обміну речовин, енергії і інформації; того, що рівневість – це ознака живих систем, яка властива їм і є конкретним відображенням упорядкованості їх, що усе живе (кожен організм), і організм людини в тому числі, з одного боку, складається з одиниць підпорядкованих йому рівнів організації – молекулярного, клітинного, тканинного, органного, а з другого – є одиницею, яка входить до складу біологічних макросистем над організмом – популяцій і видів (популяційно-видовий рівень) тощо.

Таким чином, знаннєвий компонент складає основу формування діяльнісного та ціннісного компонентів предметної компетентності.

Діяльнісний компонент предметної компетентності зорієнтовано на застосування знань на практиці, перетворення їх в уміння та навички, поглиблення і вдосконалення їх. Формування предметних умінь тісно поєднане з методологічними знаннями, що спрямовані на формування в учнів уміння використовувати різні методи наукового пізнання у процесі навчання біології людини. Це стосується спостереження за біологічними об'єктами, біологічного експерименту, моделювання, прогнозування тощо. У змістовій колонці Державних стандартів базової і повної середньої освіти (2004, 2011) методи пізнання проходять окремою змістовою лінією [6; 7].

У біології діяльнісний компонент предметної компетентності стосується як змісту навчальної програми в цілому, так і її практичного складника (досліди, лабораторні дослідження, лабораторні роботи, практичні роботи, дослідницький практикум, проекти).

Відображення діяльнісного компонента в авторських підручниках з біології людини здійснюється через систему завдань: *практико-орієнтованих*,

закладених у лабораторних роботах, лабораторних дослідженнях, дослідницьких практикумах тощо); *навчальних*, розміщених у підручнику в тексті, під ілюстраціями; *діагностичних* (після кожного параграфу і теми). Систему завдань спрямовано на реалізацію самонавчальної функції підручника, а саме – на розвиток в учнів здатності оволодівати знаннями самостійно.

Ураховуючи методичні можливості авторських підручників «Біологія, 9 клас» [2] і «Біологія, 8 клас» [3], у рубриці «Доведемо на практиці» учням пропонуються короткі методики проведення практико-орієнтованих робіт, які спрямовані на використання дослідницького методу навчання, а саме: створення чогось нового в умовах експерименту; здійснення розумових операцій (порівняння, узагальнення, висновування, прогнозування; формування умінь виражати дані експерименту в різних, окрім вербальної, формах, серед яких – схеми, графіки, таблиці).

Діяльнісний компонент предметної компетентності з біології людини зорієнтовано на розвиток в учнів:

- *інтелектуальних умінь* – аналізувати, узагальнювати, порівнювати, моделювати, прогнозувати тощо;
- *практичних умінь* – працювати з мікроскопом, виготовляти мікропрепарати, вимірювати (наприклад, артеріальний тиск, пульс), надавати першу медичну допомогу тощо;
- *дослідницьких умінь*, спрямованих на формування вміння передбачати ще невідомі їм явища і процеси; розвивати інтелектуальну самостійність учнів, а саме – самостійне розв’язання завдань, збору та оцінки даних, альтернативних гіпотез, обґрунтованого вибору способів накопичення потрібної інформації; активізацію продуктивного мислення, формування творчого підходу до навчання;
- *умінь* працювати з різними структурними компонентами підручника – текстом і позатекстовим компонентом;
- *умінь* оволодіння різними способами навчально-пізнавальної діяльності (репродуктивної, продуктивної і творчої).

Ціннісний компонент предметної компетентності у шкільних підручниках з біології людини [2; 3] націлено на формування в учнів ціннісного ставлення до свого життя, розуміння його цінності, до свого здоров’я і здоров’я оточуючих.

Реалізацію *ціннісного компонента предметної компетентності* здійснено через виокремлення в авторських підручниках аксіологічного (ціннісного) аспекту. Розкриваючи аксіологічний підхід до формування біологічних знань про людину, нами виокремлено такі категорії цінностей, як життя людини, здоров’я людини. Наприклад, категорія «здоров’я» як цінність розглядається в контексті з об’єктом вивчення – людиною – і вважається основою її повноцінного життя.

У підручниках «Біологія, 9 клас» (2009) [2] і «Біологія, 8 клас» (2016) [3] здоров’язбережувальна лінія проходить через увесь зміст і втілюється як рубрика «Здоров’я людини». *Здоров’язбережувальна лінія* є основоположною у змісті біології людини і спрямована на формування в учнів як предметної, так і ключової здоров’язбережувальної компетентності. Ця лінія зорієнтована на

формування в учнів розуміння того, що здоров'я – найвища особистісна та суспільна цінність, а також свідомої мотивації здорового способу життя, відповідальності за власне життя і здоров'я. Починаючи з першого параграфа, в якому надано поняття про здоров'я, висвітлюються валеологічні питання. Оскільки для збереження здоров'я важливе значення має дотримання здорового способу життя, до тем включено фактичний матеріал основних складових здорового способу життя: правильного харчування, фізичної культури, дотримання особистої гігієни, невживання тютюну, алкоголю, наркотиків та інших токсичних речовин. Наприклад, однією з універсальних умов, що забезпечує формування ставлення людини до свого організму, є дотримання помірних фізичних навантажень. Такі навантаження впливають на процес дихання, травлення, кровообігу тощо. Наприклад, в авторських підручниках з біології людини [2; 3] знання про дихальні рухи та їхню регуляцію відображені у схемі, де розкрито не лише процес дихання, але й вплив фізичної роботи на інтенсивність дихання (частоту та глибину). Зміст теми «Опора і рух» зорієнтовано на усвідомлення значення рухової активності для збереження фізичного здоров'я людини, а також на дотримання правил безпечного поведіння під час катання на роликах, ковзанах, лижах, скейтах, сноубордах, велосипедах та під час використання різноманітного спортивного приладдя. На ці питання звернуто увагу й у підручнику [3].

У проєкті МОН України щодо оновлення змісту навчальної програми з біології для основної школи в цілому і змісту, що стосується знань про людину, запропоновано включити наскрізні змістові лінії: 1) здоров'я і безпека; 2) екологічна безпека та сталий розвиток; 3) громадянська відповідальність [9].

В авторських підручниках з біології людини надано посилену увагу збереженню здоров'я людини. Утім недостатньо розкрито сучасні реальні загрози життю учнів. Ці питання недостатньо розкриті й в окремому навчальному предметі «Основи здоров'я». Тому необхідно посилити увагу учнів на питання стосовно безпеки життя людини.

Змістову лінію «*Екологічна безпека і сталий розвиток*» можна відображати лише там, де це доцільно. Наприклад, у темі «Обмін речовин і перетворення енергії» її можна спрямувати на формування в учнів розуміння прав споживача, які передбачають запровадження обов'язкового маркування якісного складу харчових продуктів.

Потенціал змісту теми «Транспорт речовин» має змогу розкрити три змістові лінії. Перша – «*Здоров'я і безпека*» – зорієнтована на усвідомлення важливості *дотримання*: правил переливання крові для запобігання інфекційних захворювань, що передаються через кров (СНІД, гепатит С тощо); заходів запобігання хворобам серцево-судинної системи (фізичні навантаження, уникнення емоційних стресів, раціональне харчування, відпочинок на природі тощо); друга – «*Екологічна безпека і сталий розвиток*» – спрямована на розуміння залежності роботи імунної системи від екологічного стану навколишнього середовища; третя – «*Громадянська відповідальність*» – націлює на важливість толерантного ставлення до ВІЛ-інфікованих; усвідомлення особистої відповідальності за збереження власного здоров'я та здоров'я ближніх.

З навчальною і самоконтролюючою метою сформованості різних компетентностей в авторських підручниках «Біологія, 9 клас» і «Біологія, 8 клас» наскрізною методично обґрунтованою лінією є система завдань. У підручнику завдання розміщені в тексті та поза текстом; у кінці параграфу і в кінці теми. Завдання, які подані наприкінці параграфу, структуровані за рівнем складності: репродуктивним, реконструктивним та творчим. До репродуктивних завдань належать завдання на вибір однієї правильної відповіді. Реконструктивні завдання відображені у формі завдань на встановлення відповідності. Творчі завдання стосуються роботи з графіком, розв'язання біологічних задач, підготовки пам'яток, буклетів, презентацій тощо. Зміст творчих завдань має прикладне значення. У підручнику вони відображені в рубриці «Творче завдання». Частина завдань виділена в рубриках «Обговоріть у групах», які спрямовані на обговорення певної проблеми, висловлення своєї точки зору. Це сприяє розвитку комунікативної компетентності. Виконання завдань компетентнісного змісту розширює методичні можливості підручника як засобу навчання у процесі формування предметної і ключових компетентностей.

Усі завдання, що подані в авторських підручниках, ураховують сучасні вимоги тестології і Українського центру оцінювання якості освіти, а також різні за формою (на вибір однієї правильної відповіді, встановлення відповідності, послідовності та конструювання вільної відповіді) і змістом (на аналіз, порівняння, виявлення суттєвих ознак, узагальнення тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одним з положень авторської концепції підручників з біології людини «Біологія. 9 клас» (2009) [2] і «Біологія. 8 клас» (2016) [3] є використання компетентнісного підходу до навчання. Його розкриття в авторських підручниках з біології людини реалізовано через складники предметної компетентності (знаннєвого, діяльнісного та ціннісного) і окремі ключові компетентності (уміння вчитися впродовж життя, здоров'я і безпека, громадянська відповідальність, екологічна безпека і сталий розвиток). Вони взаємозалежні між собою і тісно поєднані. Проте методично необхідним вважається ще тісніше поєднання їх між собою, посилення підручників компетентнісно орієнтованими завданнями.

Використані джерела

1. Біологія. Навчальні програми: 6–9 класи / Київ : 2013 зі внесеними змінами. Сайт МОН України 2016 р.
2. Біологія. 9 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / Н. Ю. Матяш, М. Н. Шабатура. – К. : Генеза, 2009. – 272 с.
3. Біологія. 8 клас : підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / [Н. Ю. Матяш та ін.]. – К. : Генеза, 2016. – 288 с.
4. Ващенко Л. С. Роль підручників біології у формуванні предметних компетентностей / Л. С. Ващенко // Проблеми сучасного підручника. – 2015. – Вип. 15. – С. 97–105.
5. Величко Л. Предметні компетенції з хімії: перше наближення / Л. Величко // Біологія і хімія в школі. – 2011. – № 4. – С. 10–13.
6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Про затвердження Державного стандарту : Інформац. збірник МОН України. – 2004. – № 1–2. – С. 5–60.

7. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (2011) (із змінами 07.08.2013). Сайт МОН України.
8. Матяш Н. Система завдань у підручниках з біології як засіб формування в учнів предметної компетентності / Н. Ю. Матяш // Проблеми сучасного підручника. – 2016. – Вип. 16. – С. 35.
9. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.

References

1. Bioloģiia. Navchalni prohramy: 6–9 klasy / Kyiv : 2013 zi vnesenymy zminamy. Sait MON Ukrainy 2016 r.
2. Bioloģiia. 9 klas : pidruch. dlia zahalnoosvit. navch. zakl. / N. Yu. Matiash, M. N. Shabatura. – K. : Heneza, 2009. – 272 s.
3. Bioloģiia. 8 klas : pidruch. dlia 8-ho kl. zahalnoosvit. navch. zakl. / [N. Yu. Matiash ta in.]. – K. : Heneza, 2016. – 288 s.
4. Vashchenko L. S. Rol pidruchnykiv bioloģii u formuvanni predmetnykh kompetentnosti / L. S. Vashchenko // Problemy suchasnoho pidruchnyka. – 2015. – Vyp. 15. – S. 97–105.
5. Velychko L. Predmetni kompetensii z khimii: pershe nablyzhenia / L. Velychko // Bioloģiia i khimiia v shkoli. – 2011. – No 4. – S. 10–13.
6. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity // Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu : Informats. zbirnyk MON Ukrainy. – 2004. – No 1–2. – S. 5–60.
7. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity (2011) (iz zminamy 07.08.2013) / sait MON Ukrainy.
8. Matiash N. Systema zavdan u pidruchnykakh z bioloģii yak zasib formuvannia v uchniv predmetnoi kompetentnosti / N. Yu. Matiash // Problemy suchasnoho pidruchnyka. – 2016. – Vyp. 16. – S. 35.
9. Nova ukrainska shkola: osnovy Standartu osvity. – Lviv, 2016. – 64 s.

Матяш Н. Ю.

ОТОБРАЖЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕЛОВЕКА В АВТОРСКИХ УЧЕБНИКАХ С БИОЛОГИИ

В статье *поднята* проблема реализации компетентностного подхода к изучению человека в авторских учебниках по биологии. *Охарактеризованы* методические возможности авторских учебников в формировании предметной компетентности учащихся с учетом трех компонентов (знаниевого, деятельностного, ценностного) в сочетании с ключевыми компетентностями: умение учиться на протяжении жизни; коммуникативная (общение родным/государственным языком и иностранными языками); здоровьесохраняющая, или социальная компетентность для здоровья и благополучия; экологическая (экологическая безопасность и устойчивое развитие); гражданская ответственность. *Обоснован* потенциал авторских учебников по биологии на счет применения компетентностного подхода к изучению человека в условиях реализации концепции «Новая украинская школа: основы Стандарта образования».

Ключевые слова: изучение человека; учебник по биологии; компетентностный подход; ключевые компетентности; предметная компетентность.

Matiash N. Yu.

REPRESENTATION OF THE COMPETENCE APPROACH TO STUDYING A HUMAN IN THE AUTHORIAL BIOLOGY TEXTBOOKS

The article raised the issue of the implementation of a competence approach to the study of a human in the authorial biology textbooks. The methodological potential of the authorial textbooks on human biology in the area of the formation of subject competence was featured based on its components (cognitive, activity and value) in combination with the key competencies: the ability to lifelearn; communication (communication in native/state language and foreign languages); health

preservation or social competence for health and welfare; ecological (environmental safety and sustainable development); civil liability. The potential of the authorial biology textbooks on applying competence approach to the study of a human in terms of implementing the concept of "New Ukrainian School, standards-based education" was specified.

Keywords: study of a human; biology textbook; competence approach; key competencies; core competence.

УДК 373.5.018

МЕРЕЖЕВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ОКРУЗІ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

В. В. Мелешко,

*кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу економіки та
управління загальною середньою освітою,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: vvm2505@yandex.ru*

У статті розкрито сутність мережної взаємодії як основи організації профільного навчання в освітньому окрузі сільської місцевості. Важливим підходом до організації профільного навчання в старшій школі є теорія мережної взаємодії, що слугує методологією розробленої моделі як сукупність процесів, дій, які забезпечують розширення варіативності форм організації навчання, індивідуалізації та конкурентоспроможності освіти учнів старшої школи. Одним з найбільш ефективних засобів організації якісної мережевої взаємодії є розроблення та узгодження системи спільних дій, що будується на принципах добровільності, колегіальності та співпраці всіх учасників, наділених певними системними функціями.

Взаємодія мережних структур здійснюється відповідно до поставленої мети, що передбачає розширення можливостей вибору навчальних програм і форм організації навчання для підвищення рівня якості освіти. Виконання поставлених завдань супроводжуються відповідними діями, сукупністю зв'язків і взаємин, що встановлюються між елементами мережі.

Мережевий підхід до організації профільного навчання застосовується з метою розширення доступу до засобів навчання учням, до сучасних освітніх технологій, сприятливих можливостей для вибору навчальних програм різних профілів та напрямів спеціалізації, поглибленого вивчення навчальних предметів, розширення знань, ефективного використання наявних освітніх ресурсів. У статті представлено окремі результати впровадження моделі в педагогічну практику, що підтверджуються позитивними показниками.

Ключові слова: мережева взаємодія; освітня мережа; профільне навчання; модель організації профільного навчання; освітній округ; суб'єкти освітнього округу; організація профільного навчання.

Постановка проблеми. У сучасних умовах в загальноосвітніх навчальних закладах значно зросла потреба модернізації форм організації профільного навчання. Профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації та удосконалення системи вітчизняної освіти, що передбачає